

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

Особливості психологічної корекції у поведінці дітей молодшого шкільного віку

Курсова робота
студентки 55 групи
спеціальності « Психологія »
соціально-психологічного
факультету
Виглядовської Лілії Анатоліївни
науковий керівник:
старший викладач кафедри
соціальної та практичної психології
Шмигюк Геннадій Аксентійович

Житомир-2009

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Проблема психологічної корекції як практичної діяльності у психології.....	6
1.2. Особливості проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.....	13
Розділ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Особливості складання психокорекційних програм	19
2.2. Методика та процедура проведення психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку.....	25
2.3. Виявлення особливостей та специфіки проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.....	32
Підсумок.....	37
Список використаних джерел.....	41
Додатки.....	43

Вступ

Актуальність дослідження. У житті доволі часто доводиться зустрічатися з проблемами та питаннями, що належить до компетентності практичної психології. Людина створена таким чином, що їй властиве прагнення до внутрішньої рівноваги, гармонії, фізичного і психічного здоров'я. Хоча, реалізуючи на практиці це прагнення, людина частіше всього опиняється в складних ситуаціях, один на один з проблемами, з якими самотійно справитися не може. На жаль, у нашому суспільстві не досить розвинена психологічна культура, володіння якою дозволяє людині краще розібратися у своїх проблемах і стосунках з іншими людьми.

Психологічна культура – це турбота про психічне здоров'я, уміння виходити із психологічних криз самій і допомагати близьким. Оволодіння психологічною культурою само по собі має великий психотерапевтичний вплив[13; С.5].

Психокорекція, як елемент психологічної культури – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини з допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Сьогодні психологічна корекція широко використовується в системі психологічної допомоги дітям і підліткам. Незважаючи на широкий спектр застосування поняття психологічної корекції, існують розбіжності відносно її використання. Наприклад, А.С.Співаковська розглядає психологічну корекцію як спосіб профілактики нервово-психічних порушень в дітей. Інші розуміють її як метод психологічного впливу, спрямований на створення оптимальних можливостей і умов розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу дитини (Г.В.Бурменська, О.А.Караванова, А.Г.Лидер), чи як сукупність прийомів, які використовує психолог для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини (Р.С.Немов)[4;С.46].

Так як проблематика нашої курсової роботи стосується корекційної роботи агресивної поведінки дітей, то слід зазначити, що феномен агресії

завжди привертав до себе увагу суспільства. Тому й не випадково, що перші спроби проаналізувати це явище, зрозуміти його причини здійснювалися ще в донауковий період – у сфері релігії.

Поява на початку XX століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості (вчення про „танатос” З. Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція „фрустрації – агресії” Д. Долларда і Н. Міллера) [1; С.4].

Проблема агресивної поведінки особистості вже майже півстоліття є об’єктом досліджень у різних гуманітарних науках (психології, біології, соціології, екології). Зміни в суспільстві, які викликали соціальні конфлікти, зростання насильства, поставили феномен агресії в центр уваги психології.

Те, що проблема агресивної поведінки особистості є однією з актуальних як у психологічній, так і в інших гуманітарних (соціологія, кримінологія) і природничих науках (медицина, біологія, фізіологія тощо), обумовило появу низки методологічних проблем. Основною з них є наявність різних визначень, теорій, моделей.

Актуальність цього феномена в наш час обумовлюється наступними факторами. По-перше, сама по собі агресія вже є серйозною психолого-педагогічною проблемою, адже призводить до „екстремальних” явищ (кримінальна поведінка тощо). По-друге, явище агресії, яке було раніше проблемою переважно західних суспільств, в останні роки поширилось, на жаль, і в нашій країні.

Об’єкт: психологічна корекція поведінки дітей.

Предмет: особливості психологічної корекції поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Мета: визначити особливості психологічної корекції поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза: при дотриманні психологом основних вимог щодо складання програми психологічної корекції, і , врахуванням ним таких

основних особливостей як вік та психологічна проблема молодшого школяра, психологічна корекція агресивної поведінки буде мати конструктивний характер.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічної корекції поведінки дітей молодшого шкільного віку.
2. Визначити основні психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.
3. Проаналізувати особливості прояву агресивної поведінки.
4. Розробити програму психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.
5. Визначити особливості проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Методика та процедура проведення дослідження:

Під час проведення дослідження особливостей психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку, нами була використана методика Басса-Дарки для виявлення рівня та форми прояву агресивності та, модифікована нами програма психологічної корекції агресивної поведінки, розроблена А.А. Осиповою. Вибірку склали учні 3-го класу ЗОШ, 10 осіб.

Практичне значення дослідження:

Отримані, в ході проведеного дослідження, дані щодо особливостей психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку, сприятимуть ефективності роботи практичного психолога в закладах освіти з учнями, що мають подібні проблеми.

I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ

КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема психологічної корекції як практичної діяльності у психології

Феномен психокорекції почали активно досліджувати лише останнім часом. Його відкриття пов'язане з розвитком практичної психології. Як відомо, корекція – це внесення змін у явище, якому притаманна статичність та певна деструктивність суперечливих тенденцій. Процес виховання не пов'язаний та не збігається з процесом психокорекції, що покликаний невілювати деформації особистості, оптимізувати її стосунки з оточенням. Проте і психокорекція, й виховання зорієнтовані на розвиток особистості, тоді як методи і засоби досягнення мети у них різні. Процес психокорекції покликаний відродити гнучкість, мобільність психічної організації суб'єкта й тому апелює до статичних якостей психіки та виявлення певних дисфункцій. Психокорекція слугує відродженню та розвитку лабільності й пластичності особистісних якостей суб'єкта [23; С.18].

Дослідження Т.С. Яценко свідчать, що успішна психокорекція передбачає взаємне поєднання зусиль у пошуку причин труднощів у спілкуванні та стосунках між людьми. Розробки теоретичних питань індивідуальної та групової психокорекції спрямовані на розкриття глибинних психологічних першопричин особистісних проблем, які переживає людина під час спілкування з іншими, а не на внесення «косметичних» змін.

Отже, психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Можна виокремити такі особливості психологічної корекції:

- психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість;
- орієнтується на здорові сторони особистості незалежно від ступеня їх порушень;
- в психокорекції орієнтуються на теперішнє і майбутнє клієнтів;
- психокорекція орієнтується на середньо термінову допомогу

(короткотермінова 15 зустрічей при консультуванні а довготермінова – до кількох років при психотерапії);

- психокорекційні впливи спрямовані на зміну поведінки і розвиток особистості клієнта; [13; С.20].

Психокорекція відрізняється від психологічного розвитку тим, що психокорекція має справу з вже сформованими якостями особистості чи видами поведінки і спрямована на їх переробку, в той час як основна задача розвитку полягає в тому, щоб при недостатньому розвитку сформувати в людини психологічні якості.

Сьогодні психологічна корекція широко використовується в системі психологічної допомоги дітям і підліткам. Незважаючи на широкий спектр застосування поняття психологічної корекції, існують розбіжності відносно її використання. Наприклад, А.С.Співаковська розглядає психологічну корекцію як спосіб профілактики нервово-психічних порушень в дітей. Інші розуміють її як метод психологічного впливу, спрямований на створення оптимальних можливостей і умов розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу дитини (Г.В.Бурменська, О.А.Караванова, А.Г.Лидер), чи як сукупність прийомів, які використовує психолог для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини (Р.С.Немов)[4;С.46].

Класифікація заходів психологічної корекції

1. За характером спрямованості

- симптоматична корекція (передбачає короткотривалий вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу.)

- каузальна (причинна) корекція (спрямована на джерела і причини відхилень). Цей тип корекції більш тривалий у часі, вимагає значних зусиль, але є більш ефективним.

2. По змісту розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- між особистісних відносин;
- внутрішньо групових взаємовідносин (сімейних, подружніх, колективних);
- дитячо-батьківських відносин.

В практиці психологічної допомоги дітям і підліткам з проблемами у розвитку розрізняють наступні блоки психологічної корекції:

- корекція емоційного розвитку дитини;
- корекція сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності;
- психологічна корекція поведінки дітей і підлітків;
- корекція розвитку особистості.

3. По формі роботи з клієнтом розрізняють корекцію:

- індивідуальну;
- групову;
- у закритій природній групі (сім'я, клас);
- у відкритій групі клієнтів зі схожими проблемами;
- індивідуальногрупову (змішана група)

4. По наявності програм:

- програмовану;
- імпровізовану.

5. За характером керування коригуючими впливами:

- директивну;
- недирективну

6. За тривалістю:

- надкоротку (хвилини, часи, вирішення актуальних ізольованих проблем, конфліктів);
- коротку, або швидко (декілька годин, днів – запускає процес виміру,

який продовжується після завершення зустрічі)

- тривалу (місяці, в центрі уваги – особистісний зміст проблеми);
- довготривалу (продовжується роки, зачіпає сфери свідомого і несвідомого. Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить тривалий характер.

7. За масштабом задач, що вирішуються розрізняють корекцію:

- загальну (передбачає заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище клієнта, які регулюють психофізичне, емоційне навантаження у відповідності з віковими та індивідуальними можливостями),
- спеціальну (комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи з клієнтом чи групою клієнтів, які є найбільш ефективними для досягнення конкретних задач формування особистості, окремих її властивостей чи психічних функцій, що проявляються у девіантній поведінці і ускладненій адаптації (невпевненість, агресивність, тривожність, аутичність, схильність до стереотипів, конфліктність). Спеціальна корекція виправляє наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості.

Психокорекційна ситуація включає 5 основних елементів:

1. Людина, яка потребує психокорекційної допомоги (клієнт);
2. Людина, яка допомагає (психолог);
3. Теорія, яка використовується для пояснення проблем клієнта.
4. Набір процедур (технік, методів), що використовуються для вирішення проблем клієнта.
5. Спеціальні соціальні стосунки клієнта з психологом.

З розвитком практичної психології поняття “корекція” стало все ширше використовуватися у віковій психології і психологічній допомозі не тільки дітям з проблемами у розвитку, але і з нормальним психічним розвитком. Розширення сфери використання психологічної

корекції в роботі із здоровими дітьми обумовлене наступними причинами:

- активним впровадженням в систему навчання нових освітніх програм, успішне засвоєння яких вимагає максимального розвитку творчого та інтелектуального потенціалу дитини;
- гуманізацією процесу освіти, яка неможлива без диференційного підходу до навчання дитини і вимагає врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня і, у відповідності із цим, різноманітних способів психолого-педагогічної корекції.

У зв'язку з цим відбулися принципові зміни характеру задач і напрямків корекційних впливів – від виправлення дефектів при порушеному розвитку до створення оптимальних можливостей і умов для психічного розвитку здорової дитини[13; С.11].

Основні теоретичні моделі психокорекційної практики.

1. Корекційний вплив в класичному психоаналізі.

Основною метою корекції виступає допомога клієнту в розумінні та усвідомленні ним причин його неконструктивного пристосування до реальності і надання йому допомоги для адаптації до неї.

Корекційна робота психоаналітика будується на двох основних напрямках:

1. Робота з клієнтом над усвідомленням неусвідомлюваного і прийняття клієнтом адекватної і реалістичної інтерпретації.
2. Робота з клієнтом по підсиленню його „Его” для побудови більш реалістичної поведінки.

Психоаналіз полягає в пошуку прихованих джерел хвороби у просторі несвідомого і психологічної допомоги людині в усвідомленні і переоцінці переживань, які турбують

Класичний психоаналіз включає в себе 5 базисних технік:

1. метод вільних асоціацій.;
2. тлумачення (інтерпретація сновидінь);
3. інтерпретація;

4. аналіз супротиву;

5. аналіз переносу.

3. Клієнт-центрований підхід К.Роджерса.

Відповідно до поглядів К.Роджерса, людина володіє всією необхідною компетентністю, щоб вирішувати свої проблеми і спрямовувати свою поведінку потрібним чином. Але ця здібність може розвиватися тільки в контексті соціальних цінностей, в якому людина отримує можливість встановлювати позитивні зв'язки. Основні поняття клієнт-центрованого підходу „поле досвіду”, „самість”, „Я”-реальне, „я”-ідеальне, „тенденція до самоактуалізації”.

Умови, необхідні для створення сприятливого психологічного клімату у взаємодії „психолог-клієнт”:

1. *Безумовне позитивне ставлення* психолога до почуттів клієнта;
2. *Емпатія*. Психолог прагне побачити світ очима клієнта.
3. *Аутентичність*.
4. *Утримання від інтерпретацій* повідомлень клієнта чи від підказки рішень його проблем. Виконує функцію дзеркала., що відображають почуття і думки клієнта та формулює їх по-новому.

4. Поведінковий напрямок.

Поведінковий напрямок в психокорекційній роботі бере свій початок з робіт Д.Вольпе і А.Лазаруса (сер.50-х – поч. 60-х років), хоча коріння відходить в біхевіоризм Д.Уотсона і Е.Торндайка.

В основі даного напрямку виділяють такі психологічні напрямки:

1. Роботи Д.Вольпе, А.Лазаруса, основані на ідеях І.П.Павлова і С.Халла
2. Теорія оперантного навчання Б.Скіннера.

Оперантні методи можуть бути використані для вирішення наступних завдань:

- Формування нового стереотипу поведінки, якого раніше не було в поведінковому репертуарі людини (наприклад, поведінка самостверджуючого типу в пасивної дитини, елементи спільної гри у

сором'язливої дитини;

- Закріплення (підсилення) вже існуючих в репертуарі клієнта соціально бажаного стереотипу поведінки. Для вирішення цього завдання використовуються контроль стимулу, позитивне і негативне підкріплення.

5. Трансактний аналіз Е.Берна.

Сучасний трансактний аналіз включає в собі теорію особистості, теорію комунікацій, аналіз складних систем і організацій, теорію дитячого розвитку. В практичному застосуванні він представляє собою систему корекції як окремих людей, так і подружніх пар, сімей, різних груп.

Головна мета корекції - допомогти клієнту в усвідомленні своїх ігор, життєвого сценарію, „его-станів” і при необхідності прийняття нових рішень, які відносяться до життєвих стратегій. Сутність корекції полягає в тому, щоб звільнити людину від виконання нав'язаних програм поведінки і допомогти їй стати незалежною, спонтанною, здібною до повноцінних стосунків і близькості.

Кінцева мета – досягнення автономії особистості, визначення своєї власної долі, прийняття відповідальності за свої вчинки і почуття.

Завдання психолога – забезпечити необхідний інсайт.

Техніки.

Техніка сімейного моделювання включає в себе елементи психодрами і структурного аналізу „его-стану”. Учасник групової взаємодії відтворює свої трансакції з моделлю своєї сім'ї. Проводиться аналіз психологічних ігор, ритуалів, позицій в спілкуванні, сценарію[23]..

1.2. Особливості проведення психологічної корекції агресивної поведінки

дітей молодшого шкільного віку

Вступ дитини до школи – це різка зміна її життя і діяльності. Дитина йде до школи з фізичною і психологічною готовністю до цієї зміни. У шкільному навчанні використовуються і продовжують розвиватися фізичні й розумові здібності, формуються психічні властивості молодшого школяра.

Протягом цього періоду на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає навколишній світ і самого себе, що здобуває власний досвід в цьому світі.[6; С.114].

Молодший шкільний вік є сенситивним:

- § для формування мотивів навчання, розвитку стійких пізнавальних потреб і інтересів;
- § розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної роботи, «уміння вчитися»;
- § розкриття індивідуальних особливостей і здібностей;
- § розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації й саморегуляції;
- § становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності стосовно себе й навколишніх;
- § засвоєння соціальних норм, морального розвитку;
- § розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів.

Найважливіші новоутворення виникають у всіх сферах психічного розвитку: розвивається інтелект, особистість, соціальні відносини. Провідна роль навчальної діяльності в цьому процесі не виключає того, що молодший школяр активно включений і в інші види діяльності (гра, елементи трудової діяльності, заняття спортом, мистецтвом та ін.), у ході яких удосконалюються остання й закріплюються нові досягнення дитини.

Молодший шкільний вік - це період позитивних змін і перетворень. Тому так важливий рівень досягнень, здійснених кожною дитиною на даному віковому етапі. Якщо в цьому віці дитина не відчує радість пізнання, не придбає вміння вчитися, не навчиться дружити, не набуде впевненості у

своїх здібностях і можливостях, зробити це надалі (за рамками сенситивного періоду) буде значно складніше й зажадає незмірно більш високих духовних і фізичних витрат.

З моменту, коли дитина пішла в школу, його емоційний розвиток у більшій мірі, залежить від сторонніх людей і від того досвіду, що він здобуває поза будинком

Час від часу в дітей у цьому віці з'являється типове для багатьох школярів небажання йти в школу, а то і страх перед нею. Звичайно такі діти учаться нормально, а їхні страхи в більшій мері обумовлені побоюваннями за батьків (найчастіше - за матір).

Батьки, виражаючи при дитині свої тривоги, сумніви і коливання, найчастіше самі породжують у дітей страх за них і безпосередньо - страх перед школою. Суперечливі і невпевнені в собі батьки можуть створити в дитини враження, що вони бояться розставання і мають потребу в постійній присутності. Їхнє підсвідоме прагнення постійно чіплятися за дитину, відбиває в нього бажання виявляти незалежність і наполегливість[4; С.48].

Отже, якщо дитина попадає у несприятливі соціальні умови, або ж коли з боку рідних, особливо батьків, спостерігається неадекватне, неконструктивне ставлення до дитини, все це стимулює відхилення у поведінці молодшого школяра.

Так як проблематика нашої курсової роботи стосується корекційної роботи агресивної поведінки дітей, то слід зазначити, що феномен агресії завжди привертав до себе увагу суспільства. Тому й не випадково, що перші спроби проаналізувати це явище, зрозуміти його причини здійснювалися ще в донауковий період – у сфері релігії.

Поява на початку XX століття двох потужних теоретико-методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості (вчення про „танатос” З. Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул

(концепція „фрустрації – агресії” Д. Долларда і Н. Міллера) [1; С.4].

Проблема агресивної поведінки особистості вже майже півстоліття є об’єктом досліджень у різних гуманітарних науках (психології, біології, соціології, екології). Зміни в суспільстві, які викликали соціальні конфлікти, зростання насильства, поставили феномен агресії в центр уваги психології.

Агресія – одна із форм реагування на різноманітні несприятливі в фізичному та психологічному відношенні життєві ситуації, які викликають стрес, фрустрацію, та інші подібні стани. Агресивні дії виступають у якості:

- § засобів досягнення якоїсь значимої мети;
- § засобу психологічної розрядки;
- § засобу задоволення потреби в самореалізації і самоствердження.

Виділяють наступні види агресії:

- 1) фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи;
- 2) вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму, так і у вигляді вербальних реакцій;
- 3) пряма агресія – безпосередньо спрямована проти якогось об’єкта або суб’єкта;
- 4) непряма агресія – дії, які опосередковано направлені на іншу особу;
- 5) інструментальна агресія – є засобом досягнення якоїсь мети;
- 6) ворожа агресія – виявляється в діях, метою яких є нанесення шкоди об’єкту агресії;
- 7) аутоагресія – агресія, що проявляється у самозвинуваченні, самоприпиненні, нанесенню собі тілесних пошкоджень, навіть до самогубства;
- 8) альтруїстична агресія – метою є захист інших від чийось агресивних дій.[17; С.14]

Розлади в дитячому віці та їх корекція

Емоційні порушення, можна умовно поділити на дві групи. В основі розподілу лежать ті сфери життя дитини, де насамперед знаходиться вияв емоційне неблагополуччя. З одного боку, воно може виявлятися у взаєминах з іншими людьми; з іншого — в особливостях внутрішнього світу дитини, складності її переживань.

Негативні емоційні прояви можуть існувати у двох типах поведінки дітей. Першу групу за типом поведінки складають діти з переважанням станів збудження. Ці дошкільники характеризуються нестриманістю, дратівливістю, що нерідко призводить до виникнення конфліктів, дезорганізації діяльності. Такі діти схильні до захоплення різними видами діяльності, проте продуктивність її швидко знижується. Негативні емоції (спалахи гніву, образи) можуть виникати як і через вагомі причини, так і через незначні приводи. Але швидко виникаючи, вони так само швидко згасають. Афективні прояви нерідко спричиняють негативне ставлення дитини до думок і вимог інших людей.

Наведений тип поведінки дошкільника викликає негативні реакції дорослих та однолітків, що його оточують. З іменем дитини нерідко пов'язують зневажливі характеристики: «всім заважає», «завжди зла», «непосидюча», що зачіпає почуття власної гідності, викликає образу. У свідомлення дітьми, що вони «не такі, як усі», спричиняє переживання невпевненості, власної малоціпності, тривожності. Такі негативні емоційні прояви діти зовні ховають під маскою зарозумілості, пихатості.

Друга група за типом поведінки — це діти, у яких переважає пригнічений стан із депресивними проявами. Діти, про яких ідеться, не можуть легко й вільно, як їх однолітки, висловити свої переживання й почуття, забути образу й не згадувати про неї, бути послідовними в діях та вчинках, впевнено поводитися за будь-яких обставин, захистити себе, оперативно почати й закінчити справу, переключитися з одного на інше.

Швидка стомлюваність та пов'язана з нею неспроможність ефективно ви-

конати будь-яку діяльність спричиняють зниження самооцінки дитини, проявів невпевненості в собі, почуття малоцінності. Це викликає стан неспокою, незахищеності, тривожності, а також сприяє виникненню надзвичайно гострої лояроби дітей у визнанні, увазі. Нерідко ця гінертрофована потреба проковує такі негативні прояви, як підвищена образливість, злопам'ятність. Вразливість, імнресивність цих дітей на фоні емоційних розладів спричинює формування амбівалентності потреби у спілкуванні: відчуваючи гостру потребу в товаристві однолітків, спільній діяльності з вихователем, діти виявляють при цьому замкненість, відлюдькуватість

Відсутність корекції цих заходів у практиці виховання дітей з наведеними емоційними розладами може призвести до утворення стійкої негативної позиції щодо взаємин з іншими людьми, а також до деформації розвитку особистості[13; С.156].

Тривога як стан в нормі переживається кожною здоровою людиною у випадках, що передбачають негативні результати. Даний стан виникає, коли індивід сприймає певні подразники чи ситуацію як таку, що несе в собі актуально і потенційно елементи загрози, небезпеки, шкоди. Ю.Л.Ханін відмічає, що тривога як стан – це реакція на різні стресори, що характеризується різною інтенсивністю, мінливістю у часі, наявністю усвідомлювальних неприємних переживань напруги, стурбованості, хвилювання і супроводжується вираженою активізацією вегетативної нервової системи.

Психологічні причини, що викликають тривогу, можуть лежати у всіх сферах життєдіяльності людини. Умовно їх розділяють на суб'єктивні і об'єктивні причини. До суб'єктивних відносять причини інформаційного характеру, пов'язаних з невірним уявленням про завершення події, і причини психологічного характеру які підвищують суб'єктивну значимість завершення події. Серед об'єктивних причин виділяють екстремальні умови, що ставлять підвищені вимоги до психіки людини і пов'язані з невизначеністю завершення ситуації, втома, хвилювання з приводу здоров'я,

порушення психіки, вплив фармакологічних засобів та інших препаратів, які можуть впливати на психічний стан.

В соціальній сфері тривожність впливає на ефективність спілкування, взаємостосунки з товаришами, породжуючи конфлікти.

В психологічній сфері: зміна рівня домагань особистості, зниження самооцінки, рішучості, впевненості в собі, мотивацію. Крім цього відмічається зворотній зв'язок тривожності з такими особливостями, як соціальна активність, принциповість, добросовісність, прагнення до лідерства, рішучість, незалежність, емоційна стійкість, впевненість, працездатність, ступінь нейротизму та інтровертованості.

В психофізіологічній сфері: зв'язок тривожності з особливостями нервової системи, енергетикою організму, активністю біологічно активних точок шкіри, розвитком психовегетативних захворювань

Отже, психологічна корекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу. Щодо корекційного впливу, то він має широкий спектр дій – від виправлення дефектів при порушеному розвитку до створення оптимальних можливостей і умов для психічного розвитку здорової дитини[16; С. 62-63].

Розділ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Особливості складання психокорекційних програм

Психологічну корекцію розглядають в двох планах: в широкому – як комплекс психолого-педагогічних впливів, спрямованих на виправлення в дітей недоліків у розвитку, і у вузькому – як метод психологічного впливу, спрямований на розвиток психічних процесів і функцій в дитини і гармонізацію розвитку його особистісних властивостей.

Психокорекційні технології – це сукупність знань про способи і засоби проведення психокорекційного процесу. Психокорекційний процес – складна система, що включає в себе як стратегічні, так і тактичні задачі. В тактичні задачі входить розробка методів і психокорекційних технік, форма проведення корекційної роботи, підбір і комплектування груп, тривалість і режим занять.

Корекційна робота з дитиною повинна будуватися не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена діяльність. При цьому необхідно проводити корекційну роботу як із самою дитиною по зміні її окремих психологічних утворень, так і з умовами життя, виховання і навчання, в яких знаходиться дитина [13; С.24-26].

А.А.Осіпова в практиці психокорекційної роботи виділяє три основні моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна. Загальна модель корекції – це система оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона включає в себе охоронно-стимулюючий режим для дитини, відповідний розподіл навантажень з врахуванням психічного стану, організацію життєдіяльності дитини в школі, в сім'ї та інших групах.

Типова модель корекції ґрунтується на організації конкретних психокорекційних впливів з використанням різних методів: ігрової терапії, сімейної терапії, психореґулюючих тренувань.

Індивідуальна модель корекції орієнтована на корекцію різних порушень в дитини чи підлітка з врахуванням його індивідуально-типологічних, психологічних особливостей. Це досягається в процесі створення індивідуальних психокорекційних програм, спрямованих на корекцію наявних недоліків з врахуванням індивідуальних факторів.

Загальна модель психокорекції орієнтована на профілактичну роботу з дитиною, типова модель – на оптимізацію, стимулювання психічного розвитку, а індивідуальна модель – на корекцію недоліків в розвитку дитини з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей.

Принципи побудови корекційних програм визначають стратегію, тактику їхньої розробки, тобто визначають цілі, задачі корекції, методи і засоби психологічного впливу.

Принципи проведення корекційно-розвивальної роботи і складання корекційно-розвивальних програм:

- системності корекційних, профілактичних і розвивальних задач (відбиває взаємозв'язок розвитку різних сторін особистості дитини і гетерохронність (нерівномірність) їхнього розвитку);
- єдності діагностики і корекції (відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги.);
- пріоритетності корекції причинного типу (передбачає усунення і нівелювання причин, що породжують проблеми і відхилення);
- діяльнісний принцип корекції (визначає тактику проведення корекційної роботи через організацію активної діяльності дитини, у ході якої створюється необхідна основа для позитивних зрушень у розвитку її особистості);
- урахування вікових, психологічних й індивідуальних особливостей дитини (узгоджує вимоги відповідності психічного й особистісного розвитку дитини віковій нормі і визнання факту унікальності і неповторності конкретної особистості);
- комплексності методів психологічного впливу (закріплює не-

обхідність використання всього розмаїття методів, технік і прийомів з арсеналу практичної психології);

- активного залучення соціального оточення до участі в корекційній програмі;
- опори на різні рівні організації психічних процесів; програмованого навчання (визначає необхідність спираючись на більш розвинуті психічні процеси і використання методів корекції, що активізують інтелектуальний і перцептивний розвиток);
- зростання складності (полягає в тому, що кожне завдання повинне проходити ряд етапів від простого до складного);
- урахування обсягу і ступеня різноманітності матеріалу;
- урахування емоційного забарвлення матеріалу[13; 26-28].

Для здійснення корекційних впливів необхідні створення і реалізація певної моделі корекції: загальної, типової, індивідуальної.

Загальна модель корекції— система умов оптимального вікового розвитку особистості в цілому — передбачає розширення, поглиблення, уточнення уявлень дитини про навколишній світ, про людей, суспільні події, про зв'язки і відносини між ними; використання різних видів діяльності для розвитку мислення, що аналізує сприйняття, спостережливості тощо; такий характер проведення занять, що щадить, враховує стан здоров'я (особливо в дітей, які пережили посттравматичний стрес, які перебувають у несприятливих умовах розвитку). Необхідно оптимально розподіляти навантаження упродовж заняття, дня, тижня, року, вести контроль та облік стану дитини.

Типова модель корекції базується на організації практичних дій на різних основах. Спрямована на оволодіння різними компонентами дій і поетапне формування різних дій.

Індивідуальна модель корекції містить у собі визначення індивідуальної характеристики психічного розвитку дитини, її інтересів, наочності, проблем;

виявлення ведучих видів діяльності, особливостей функціонування мислення,' визначення рівня розвитку різних дій; складання програми індивідуального розвитку з опорою на більш сформовані сторони, дії ведучої системи для здійснення переносу отриманих знань у нові види діяльності та сфери життя.

Цілі і задачі корекційної роботи.

Психокорекційні заходи спрямовані на виправлення відхилень у розвитку.

1. Цілі повинні формулюватися в позитивній, а не в негативній формі. Позитивна форма включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості, які повинні бути сформовані в клієнта.

2. Цілі корекції повинні бути реалістичними і співвідношені з тривалістю корекційної роботи, можливістю переносу клієнтом нового позитивного досвіду. Повинні бути близькими до реальності.

3. При постановці загальних цілей корекції необхідно враховувати далеку і близьку перспективу розвитку особистості і планувати як конкретні показники особистісного та інтелектуального розвитку клієнта, так і можливості відображення цих показників в особливостях діяльності і спілкування клієнта на наступних стадіях його розвитку.

4. Необхідно пам'ятати, що ефекти колекційної роботи проявляються протягом достатньо тривалого часового інтервалу: в процесі корекційної роботи, до моменту її завершення, нарешті, приблизно півроку поспіль можна остаточно говорити про закріплення чи про втрату клієнтом позитивних ефектів корекційної роботи.

Основні вимоги до складання психокорекційних програм.

Ефективність психокорекційного процесу в значній мірі залежить від вміння психолога складати психокорекційну програму. При цьому необхідно враховувати наступні методичні вимоги:

- Чітко сформулювати основні цілі психокорекційної роботи;
- Виділити коло задач, які повинні конкретизувати основну мету;

- Визначити зміст корекційних занять з врахуванням структури дефекту та індивідуально-психологічних особливостей дитини, розвитку провідного виду діяльності;
- Визначити форму роботи з дитиною (групова, сімейна, індивідуальна);
- Відібрати відповідні методи і техніки з врахуванням вікових, інтелектуальних і фізичних можливостей дитини;
- Запланувати форму участі батьків та інших осіб в корекційному процесі;
- Розробити методи аналізу оцінки динаміки психокорекційного процесу;
- Підготувати приміщення, необхідне обладнання і матеріали.

Оцінка ефективності психокорекційних заходів.

Оцінковий блок, або блок ефективності корекційних впливів, спрямований на аналіз змін пізнавальних процесів, психічних станів, особистісних реакцій в дитини в результаті психокорекційних впливів. Критерії оцінки ефективності психологічної корекції вимагають обліку структури дефекту, механізмів його проявів, аналізу цілей корекції і використовуваних методів психологічного впливу. Результати корекційної роботи можуть проявлятися в дитини в процесі роботи з нею, до моменту завершення психокорекційного процесу і протягом тривалого часу після закінчення занять.

Ефективність психологічної корекції залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів відносяться:

- § Ступінь важкості дефекту в дитини;
- § Чіткість поставлених корекційних задач;
- § Чіткість організації психокорекційного процесу;
- § Час початку корекційного процесу;
- § Професійний та особистісний досвід психолога.

До суб'єктивних факторів можна віднести:

- § Установки дитини і батьків на психологічну корекцію;

§ Відношення їх до психологічної корекції і до психолога.

При оцінці ефективності психокорекційних впливів необхідно використовувати різноманітні методи, в залежності від поставлених психокорекційних задач. При оцінці поведінкових та емоційних реакцій дитини краще поєднувати метод спостереження з проєктивними методами дослідження особистості (кольорово-асоціативні тести, методика незакінчених речень, малюнкові тести) При оцінці ефективності корекції пізнавальних процесів в дітей можна використовувати функціональні проби, спрямовані на аналіз гностичних процесів, результати педагогічних спостережень. Оцінку ефективності корекції може провести і незалежна експертна комісія, яка включає в себе не тільки психологів, а також лікарів, педагогів, соціальних працівників.

Прогностичний блок психокорекції спрямований на проектування психофізіологічних функцій дитини чи підлітка[14; С.65].

2.2. Методика та процедура проведення психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку

Основним завданням нашої курсової роботи було проведення та виявлення особливостей психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку.

Вибірку склали 10 дітей 3-х класів, 5 учнів з високим рівнем фізичної агресії та проявами негативізму, 3 учнів з високим рівнем вербальної агресії та роздратованістю, 2 учнів з непрямою агресією та проявами підозри (Результати отримані під час дослідження за методикою Басса--Дарки).

Агресивність - одне з найчастіших відхилень у поведінці дітей та підлітків. Нині розроблено програми й окремі заняття щодо зняття стану агресивності. Однією з таких програм є програма "Виховно-корекційний вплив на агресивних дітей". Вона передбачає 14 зустрічей з дітьми молодшого шкільного віку та з підлітками.

Кожне із занять проводять за певним сценарієм. Тривалість занять - 1 — 1,5 год. два рази на тиждень. Особи, які проводять заняття, будують свою роботу на основі принципів довіри, збереження таємниці про те, що відбувається безпосередньо під час тренінгу.

Основна мета занять - навчати дітей контролювати свою поведінку і впливати на неї.

На перших зустрічах формується довіра між учасниками заняття; на другому - вони вчаться вступати в контакт з іншими дітьми, які беруть участь у заняттях. На останньому — діти вчаться так будувати свою поведінку, щоб справлятися із ситуаціями, які приводять до агресії.

Середня частина програми спрямована на визначення, вербалізацію й активізацію особистих стандартів. Тут визначаються норми поведінки, пов'язані з доброзичливістю, і відбувається навчання стримування агресії. Діти вчаться зіставляти особистісні норми з власною поведінкою. Звичайно, такі заняття викликають бажання працювати над собою.

В останній частині програми передбачається навчання різних технік

самоконтролю та прогресивної поведінки в ситуаціях, що спричиняють агресію.

Основні вправи:

На **першому** занятті основною метою *є формування почуття безпечності*.

"Групове інтерв'ю". По черзі кожний відповідає на деякі запитання. Для того щоб активізувати гру, ведучий кидає тому, хто запитує, м'ячик чи будь-яку легеньку іграшку. Запитання можуть бути такого типу: "Твій улюблений колір", "Твої улюблені фрукти", "Куди ти любиш ходити під час канікул", "Чим любиш займатися у неділю", "Твій улюблений урок", "Що тебе більше всього радує", "Що найбільше засмучує тебе", "Чи є в тебе друг", "Через що ти сумуєш", "Твоя улюблена пісня".

"Гордіїв вузол". Учасники стають у коло, заплющують очі й витягують перед собою руки. За сигналом кожний має піймати руки будь-кого з партнерів. Потім ведучий призначає гравця, який починає розплутувати цей вузол.

Основна мета **другого** заняття- *завоювання довіри*.

"Хто любить". Усі сидять на стільцях чи стоять у намальованих на підлозі колах. Одному з учасників немає місця і він, проходячи між стільцями, запитує: "Хто любить фруктове морозиво". Ті, хто відповідають ствердно, встають і звільняють стільці, а потім, залишившись без місця, запитують те саме.

Гра в парах **"Сліпий веде кульгавого"**. Учасникові А надягають на очі пов'язку. Учасник Б кутильгає. А веде Б за певним маршрутом з різними перешкодами (стільці, книжки тощо). Кульгавий підказує сліпому, який його підтримує. За порушення правил руху та втрату рівноваги пара дістає штрафне очко. Перед кожною парою міняють перешкоди. Після завершення гри учасники обговорюють її результати. Партнери інформують, яка поведінка допомогла їм подолати труднощі. (Наприклад, мені допомогли твої...). При цьому вони звертаються безпосередньо один до одного.

Мета **третього** заняття -*обмінятися позитивною інформацією, провести тренування концентрації на собі й на інших.*

"Разом можна більше". Кожен з учасників вибирає собі місце. Стоять прямо, п'ятки разом, носки нарізно. Не відриваючи ніг від підлоги, робити нахили в різних напрямках. Кожен перевіряє, як далеко він може нахилитися, не впавши при цьому. Після цього учасники сідають у певному місці. Ведучий пропонує обговорити цю вправу. Він ставить уточнюючі запитання типу: "Ти можеш описати, що відчував, виконуючи цю вправу?" Після цього учасники поділяються на пари і намагаються повторити цю вправу, підбадьорюючи та підтримуючи один одного. Виконавши вправу, діти обговорюють її. Їм ставлять запитання типу: "У якому випадку тобі вдалося нахилитися далі?", "Чому?", "Що ти відчував, коли поруч був друг?", "Чи можеш порівняти свої почуття після виконання першої і другої вправи?", "Що ти хочеш сказати своєму партнерові?" (подякувати, оцінити його допомогу тощо). Ведучий активно бере участь у грі, щоб допомагати учасникам у ході дискусії.

"Похвальна грамота". Діти дістають картки за кількістю учасників занять. На кожній записано два незакінчених речення: "Я ціную в тобі...", "Мені подобається, як ти..." Учасники на свій розсуд закінчують речення і віддають адресату. У результаті ведучий разом з дітьми робить висновок, що кожна людина має позитивні риси, однак говорити про них значно важче, ніж критикувати і насміхатися. Ведучий висловлює надію, що учасники все-таки відшукають позитивні риси у своїх друзів і скажуть їм про це.

Мета **четвертого** заняття -*усвідомлення емоційного життя, концентрація на собі, почуттєва сприйнятливність.*

"Що це означає". Учасникам пропонують таблицю, на якій написано назви почуттів:

Задоволення	Невдоволення	Злість

Втома	Здивування	Сором
Радість	Полегшення	Гнів
Нетерпимість		Прикрість

Ведучий пропонує пояснити, як діти розуміють слова, що позначають почуття. Потім вони зображують одне з почуттів за вибором у статичній позі (пам'ятник) чи в русі. Ведучий разом з дітьми намагається відгадати, яке почуття зображено.

П'яте заняття ставить за мету *активізувати знання учасників про моральні норми.*

Етюд **"Яка норма"**. Учасників розподіляють на дві групи.

« Кожна отримує аркушик, на якому описано ситуацію, яку треба інсценувати. Задання глядачів - визначити норму, що її порушив герой. Орієнтовні ситуації:

а) Сашко, учень 2 кл. повертався зі школи додому. На вулиці до нього почали чіплятися хлопці, старші за нього. Вимагали гроші. Сашко дуже злякався, але грошей не дав. Тоді вони побили його і забрали гроші;

б) хлопці із 3 кл. хотіли після уроків пограти в м'яча, але майданчик зайняли 5-ти класники. Скільки їх не просили, вони не пішли з поля.

Тоді 3- класники почали їм заважати, кидати в них каміння. І... почалася бійка.

Бесіда присвячується обговоренню цих етюдів. Ведучий запитує, чи можна всіх їх об'єднати загальною формулою: "Не роби лиха ближньому". Він пропонує навести приклади поведінки, що свідчать про порушення норм. Конкретизуючи, ця норма може бути такою: *не бий, не вистежуй, не псуй чужих, речей, не набридай.* Конкретні норми записують.

Мета **шостого** заняття - *активізувати чуттєве сприйняття заборони. Передбачення наслідків агресивної поведінки.*

Інсценування "Суд". Жеребкуванням визначають ролі в грі: прокурора, захисника, присяжних, звинувачуваного, потерпілих, експерта та ін. Ведучий грає роль судді, який ознайомлює дітей з принципами проведення суду. Засідання ведуть суддя, прокурор і захисник, який має право виступити з промовою. Для різноманітності учасники після проведення одного засідання можуть помінятися ролями.

Наведемо приклади сценаріїв пригод.

а) Миколці 12 років. Його постійно ображав однокласник, розповсюджував про нього плітки, обзивав. Миколка довго терпів образи. Але поступово гнів його зростає. Одного разу він прийшов у квартиру до свого кривдника, / таємно вкрав його kota і кинув під машину. б) Вітя із 7 кл приїздив до школи на велосипеді, який залишив у гардеробі. Хтось продірявив йому камеру. Друзі сказали, що це зробив Петро. Вітя побив його.

На сьомому занятті - тренування сприйняття норми, підготовка до обговорювання ситуацій, що провокують агресію.

Сюжет. Усі розподіляються на 4 групи, кожна отримує аркушик з темою складеної розповіді, але з протилежними завданнями.

Тема сюжету: Миколка побив товариша після контрольної роботи з математики. Завдання для I групи: скласти сюжет до підтеми "Що зробив Миколка після контрольної роботи?"

Друга тема: "Що зробив товариш під час контрольної роботи та після неї?"

Третя: "Що Миколка хотів від свого товариша?"

Четверта: "Що Миколка відчував?"

Після закінчення роботи в групах читаються вголос складені сюжети, а потім готують інсценування: вибирають акторів, режисера, оповідача. Актори описують події і показують відповідну поведінку. Оповідач розповідає про емоції героїв, коли, наприклад, один з них говорить, що хоче

списати. Ведучий стежить за чіткістю словесного описування.

Після цього - обговорення, оцінювання поведінки Миколи, його товариша й загальновизнаних норм. Учасники розташовуються на підлозі й намагаються відтворити в своїй уяві цей випадок. Через деякий час ведучий пропонує скласти подумки свою оцінку поведінки Миколки. Про неї можна сказати іншим або записати на папері. Ведучий прагне, щоб кожний висловив свій погляд, не боявся, що його розкритикують.

Мета восьмого-дев'ятого занять: *формування особистої проблеми.*

Інсценування "Театр тіней". За бажанням один з учасників стає режисером театру, який розіграв подію, що справді мала місце в його житті і завершилась агресивною поведінкою. Він розподіляє ролі серед інших учасників, у тому числі ролі "думки" і "почуттів". Друга акторська група - "тіні" - одночасно розігрують такни самий інцидент, але в постулативній формі з відповідною модифікацією поведінки героя (його думки, реакції) під керівництвом того самого режисера. Обговорення інсценування.

Вправа на уяву **"Я режисер власного життя"**. Учасники лягають на підлогу й закривають очі. По команді ведучого діти уявляють найбільш вірогідну ситуацію, що спричинює агресивну поведінку. Однак зараз вони вже самі режисери свого життя, можуть запроектувати свої думки, поведінку в той момент, коли вони гніваються. Те, що відбудеться у даній ситуації, залежить від них самих. Після завершення гри ведучий пропонує, щоб діти розповіли один одному про свою поведінку.

Гра "Пункт прокату ідей". Учасники сидять у колі. Ведучий пропонує згадати ситуацію, коли вони поводитися агресивно, але й досі не уявляють собі, як можна було поводитися інакше. Зараз у них з'явилася можливість позичити в когось ідею розв'язання цього питання. Особа, яка хоче позичити ідею, розповідає про цей випадок, потім сідає перед обраним товаришем і говорить йому: "Не знаю, як можна було б зробити інакше в цій ситуації. Можна я позичу в тебе ідею?" З таким проханням він звертається до інших товаришів, поки не вирішить запозичити ідею. Ця гра подобається дітям

найбільше.

Гра "**Карта мого життя**". Завдання полягає в тому, щоб накреслити карту "доріг свого життя". На ній мають бути: головний шлях, роздоріжжя, другорядні дороги, круті дороги, окружні, прямі, асфальтовані, вибоїсті, з перешкодами, об'їздами, зі стоянками, чудовими краєвидами тощо. Потім діти креслять трасу свого майбутнього життя.. Порівнюють свої малюнки. Розбір досвіду[2; С.23.].

По завершенню циклу всіх занять ведеться розмова, під час якої учасники набувають нового досвіду й обговорюють його.

Після проведення корекційної програми нами було повторно проведено методику на виявлення показників і форм агресії Басса-Дарки. Отримані дані свідчать про ефективність проведеної програми.

2.3. Виявлення особливостей та специфіки проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку

Наше дослідження особливостей психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку проходило у 3 етапи:

- 1) На першому етапі нами було проведено дослідження за методикою виявлення показників та форм агресії Басса-Дарки серед учнів 3-х класів. Відбір учасників психокорекційної програми.

Нами були отримані такі результати:

1. А.В. – високі показники по шкалі фізична агресія 87 та негативізм 80.
2. С.О. – високі показники по шкалі вербальна агресія 85, роздратованість 93.
3. Т.К. – високі показники по шкалі непряма агресія – 79, підозра – 89.
4. С.Р. – високі показники по шкалі фізична агресія 82 та негативізм 86.
5. К.О. – високі показники по шкалі вербальна агресія 93, роздратованість 79.
6. Т.К. – високі показники по шкалі фізична агресія – 71, підозра – 69.
7. К.В. – високі показники по шкалі фізична агресія 75 та негативізм 73.
8. С.О. – високі показники по шкалі вербальна агресія 85, роздратованість 93.
9. Т.О. – високі показники по шкалі непряма агресія – 81, підозра – 78.
10. Л.В. – високі показники по шкалі фізична агресія 77 та негативізм 86.

Отже, вибірку склали 10 дітей 3-х класів, 5 учнів з високим рівнем фізичної агресії та проявами негативізму, 3 учнів з високим рівнем вербальної агресії

та роздратованістю, 2 учнів з непрямою агресією та проявами підозри

2) Другий етап – етап безпосереднього проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Психокорекційна програма (9 занять) проводилася з учнями 3-го класу протягом місяця, по 2 заняття в тиждень. Усі 10 учнів приймали участь у психокорекційній програмі без пропусків. Заняття проводилися по вівторкам та п'ятницям, у зв'язку з тим, що ці дні були менше завантаженні і перерва між заняттями, відповідно, тривала по 3 дні. З 1-го по 2-ге заняття діти були менш активними та проявляли незацікавленість участю програмі.

3) Третій етап – повторний вимір показників та форм агресії серед учнів 3-х класів.

Нами були отримані такі результати:

1. А.В. – середні показники по шкалі фізична агресія 56 та негативізм 68.
2. С.О. – середні показники по шкалі вербальна агресія 60, роздратованість 70.
3. Т.К. – середні, з тенденцією до високих, показники по шкалі непряма агресія – 65, підозра – 58.
4. С.Р. – високі показники по шкалі фізична агресія 59 та негативізм 56.
5. К.О. – середні, з тенденцією до високих, показники по шкалі вербальна агресія 72, роздратованість 69.
6. Т.О. – середні показники по шкалі фізична агресія – 71, підозра – 69.
7. К.В. – середні показники по шкалі фізична агресія 68 та негативізм 70.
8. С.О. – високі показники по шкалі вербальна агресія 79, роздратованість 60.
9. Т.К. – середні з тенденцією до низьких, показники по шкалі непряма агресія – 50, підозра – 60.

10. Л.В. – середні показники по шкалі фізична агресія 69 та негативізм 66.

Відповідно до отриманих даних, ми можемо зробити висновок про ефективність проведеної психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку. В учнів спостерігається тенденція до зниження показників агресивності, що було представлено вище. Із 10 дітей у яких були високі показники агресії (5 – фізична агресія, 3- вербальна агресія, 2 – непряма агресія), лише 2-ох не спостерігається значних змін:

	Показники до проведення психокорекційної програми	Показники після проведення психокорекційної програми
А.В	високі показники по шкалі фізична агресія 87 та негативізм 80.	середні показники по шкалі фізична агресія 56 та негативізм 68.
С.О.	високі показники по шкалі вербальна агресія 85, роздратованість 93.	середні показники по шкалі вербальна агресія 60, роздратованість 70.
Т.К	високі показники по шкалі непряма агресія – 79, підозра – 89.	середні, з тенденцією до високих, показники по шкалі непряма агресія – 65, підозра – 58.
С.Р	високі показники по шкалі фізична агресія 82 та негативізм 86.	високі показники по шкалі фізична агресія 59 та негативізм 56.
К.О	високі показники по шкалі вербальна агресія 93, роздратованість 79.	середні, з тенденцією до високих, показники по шкалі вербальна агресія 72, роздратованість 69.
Т.О.	високі показники по шкалі фізична агресія – 71, підозра – 69.	Т.О. – середні показники по шкалі фізична агресія – 71, підозра – 69.
К.В.	високі показники по шкалі фізична агресія 75 та негативізм	середні показники по шкалі фізична агресія 68 та негативізм 70.

	73.	
С.О.	високі показники по шкалі вербальна агресія 85, роздратованість 93.	високі показники по шкалі вербальна агресія 79, роздратованість 60.
Т.К	високі показники по шкалі непряма агресія – 81, підозра – 78.	середні з тенденцією до низьких, показники по шкалі непряма агресія – 50, підозра – 60.
Л.В	високі показники по шкалі фізична агресія 77 та негативізм 86.	середні показники по шкалі фізична агресія 69 та негативізм 66.

Під час проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку ми дотримувалися основних принципів корекційно-розвивальної роботи: довіри, збереження таємниці про те, що відбувається безпосередньо під час тренінгу

Кожне із занять проводилося за певним сценарієм. Тривалість занять - 1 — 1,5 год. два рази на тиждень. Заняття, будуються на основі тренінгових принципів.

На перших зустрічах формувалася довіра між учасниками заняття; на другому - вони навчалися вступати в контакт з іншими дітьми, які брали участь у заняттях. На останньому — діти вчилися так будувати свою поведінку, щоб справлятися із ситуаціями, які приводять до агресії.

Середня частина програми спрямована на визначення, вербалізацію й активізацію особистих стандартів. Тут визначаються норми поведінки, пов'язані з доброзичливістю, і відбувається навчання стримування агресії. Діти вчать зіставляти особистісні норми з власною поведінкою. Звичайно, такі заняття викликають бажання працювати над собою.

В останній частині програми передбачається навчання різних технік самоконтролю та прогресивної поведінки в ситуаціях, що спричиняють

агресію.

Отже, в ході проведення теоретичного аналізу та практичного використання психологічної корекції поведінки молодших школярів, були виявленні такі особливості складання та проведення психологічної корекції:

1. врахування вікових особливостей молодших школярів;
2. врахування психологічної проблеми учнів при складанні та проведенні психологічної корекції;
3. ефективність поєднання психологічної корекції із психологічною діагностикою;
4. рівномірність розподілу завантаження на учнів;
5. дотримання основних принципів корекційно-розвивальної групової роботи.

Наша гіпотеза, висунута на початку дослідження підтвердилася, а саме: при дотриманні психологом основних вимог щодо складання програми психологічної корекції, і, врахуванням ним таких основних особливостей як вік та психологічна проблема молодшого школяра, психологічна корекція агресивної поведінки буде мати конструктивний характер.

Підсумок

Феномен психокорекції почали активно досліджувати лише останнім часом. Його відкриття пов'язане з розвитком практичної психології. Як відомо, корекція – це внесення змін у явище, якому притаманна статичність та певна деструктивність суперечливих тенденцій. Процес психокорекції покликаний відродити гнучкість, мобільність психічної організації суб'єкта й тому апелює до статичних якостей психіки та виявлення певних дисфункцій. Психокорекція слугує відродженню та розвитку лабільності й пластичності особистісних якостей суб'єкта.

Дослідження Т.С. Яценко свідчать, що успішна психокорекція передбачає взаємне поєднання зусиль у пошуку причин труднощів у спілкуванні та стосунках між людьми. Розробки теоретичних питань індивідуальної та групової психокорекції спрямовані на розкриття глибинних психологічних першопричин особистісних проблем, які переживає людина під час спілкування з іншими, а не на внесення «косметичних» змін.

Сьогодні психологічна корекція широко використовується в системі психологічної допомоги дітям і підліткам. Незважаючи на широкий спектр застосування поняття психологічної корекції, існують розбіжності відносно її використання. Наприклад, А.С.Співаковська розглядає психологічну корекцію як спосіб профілактики нервово-психічних порушень в дітей. Інші розуміють її як метод психологічного впливу, спрямований на створення оптимальних можливостей і умов розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу дитини (Г.В.Бурменська, О.А.Караванова, А.Г.Лидер), чи як сукупність прийомів, які використовує психолог для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини (Р.С.Немов).

З розвитком практичної психології поняття “корекція” стало все ширше використовуватися у віковій психології і психологічній допомозі не тільки дітям з проблемами у розвитку, але і з нормальним психічним розвитком. Розширення сфери використання психологічної корекції в роботі із здоровими дітьми обумовлене наступними причинами:

- активним впровадженням в систему навчання нових освітніх програм, успішне засвоєння яких вимагає максимального розвитку творчого та інтелектуального потенціалу дитини;
- гуманізацією процесу освіти, яка неможлива без диференційного підходу до навчання дитини і вимагає врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня і, у відповідності із цим, різноманітних способів психолого-педагогічної корекції.

Проблема агресивної поведінки особистості вже майже півстоліття є об'єктом досліджень у різних гуманітарних науках (психології, біології, соціології, екології). Зміни в суспільстві, які викликали соціальні конфлікти, зростання насильства, поставили феномен агресії в центр уваги психології.

Агресія – одна із форм реагування на різноманітні несприятливі в фізичному та психологічному відношенні життєві ситуації, які викликають стрес, фрустрацію, та інші подібні стани.

Психологічну корекцію розглядають в двох планах: в широкому – як комплекс психолого-педагогічних впливів, спрямованих на виправлення в дітей недоліків у розвитку, і у вузькому – як метод психологічного впливу, спрямований на розвиток психічних процесів і функцій в дитини і гармонізацію розвитку його особистісних властивостей.

Корекційна робота агресивної поведінки повинна будуватися не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена діяльність. При цьому необхідно проводити корекційну роботу як із самою дитиною по зміні її окремих психологічних утворень, так і з умовами життя, виховання і навчання, в яких знаходиться дитина.

А.А.Осіпова в практиці психокорекційної роботи виділяє три основні моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна. Загальна модель корекції – це система оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона включає в себе охоронно-стимулюючий режим для дитини, відповідний розподіл навантажень з врахуванням психічного

стану, організацію життєдіяльності дитини в школі, в сім'ї та інших групах.

Типова модель корекції ґрунтована на організації конкретних психокорекційних впливів з використанням різних методів: іґротерапії, сімейної терапії, психорегулюючих тренувань.

Індивідуальна модель корекції орієнтована на корекцію різних порушень в дитини чи підлітка з врахуванням його індивідуально-типологічних, психологічних особливостей. Це досягається в процесі створення індивідуальних психокорекційних програм, спрямованих на корекцію наявних недоліків з врахуванням індивідуальних факторів.

Загальна модель психокорекції орієнтована на профілактичну роботу з дитиною, типова модель – на оптимізацію, стимулювання психічного розвитку, а індивідуальна модель – на корекцію недоліків в розвитку дитини з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей.

Принципи побудови корекційних програм визначають стратегію, тактику їхньої розробки, тобто визначають цілі, задачі корекції, методи і засоби психологічного впливу.

Наше дослідження особливостей психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку проходило у 3 етапи:

- 1) На першому етапі нами було проведено дослідження за методикою виявлення показників та форм агресії Басса-Дарки серед учнів 3-х класів. Відбір учасників психокорекційної програми.
- 2) Другий етап – етап безпосереднього проведення психологічної корекції агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку. Психокорекційна програма (9 занять) проводилася з учнями 3-го класу протягом місяця, по 2 заняття в тиждень.
- 3) Третій етап – повторний вимір показників та форм агресії серед учнів 3-х класів.

Відповідно до отриманих даних, ми можемо зробити висновок про ефективність проведеної психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку. В учнів спостерігається тенденція до зниження показників

агресивності: із 10 дітей у яких були високі показники агресії (5 – фізична агресія, 3- вербальна агресія, 2 – непрямая агресія), лише 2-ох не спостерігається значних змін:

Отже, в ході проведення теоретичного аналізу та практичного використання психологічної корекції поведінки молодших школярів, були виявленні такі особливості складання та проведення психологічної корекції:

1. врахування вікових особливостей молодших школярів;
2. врахування психологічної проблеми учнів при складанні та проведенні психологічної корекції;
3. ефективність поєднання психологічної корекції із психологічною діагностикою;
4. рівномірність розподілу завантаження на учнів;
5. дотримання основних принципів корекційно-розвивальної групової роботи.

Список використаних джерел

1. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. — Спб.: Питер, 1998.-354 с
2. Бовть О.Б. Психокорекційна робота з попередження агресивності дітей молодшого шкільного віку // Практична психологія та соціальна робота. - 1997. -Жовтень. - С. 21-23.
3. Богданович В.Н. Психокоррекция в повседневной жизни. - СПб.: Изд. "Респенкс", 1995. -432 с.
4. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації // Соціальна психологія. -2005. -№ 2. - С. 45-54.
5. Вашека Т.В. Практичні рекомендації для проведення психокорекційної роботи з підлітками за наявності суїцидальних тенденцій // Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№ 7. - С. 68-72.
6. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб/ О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін..-К.: Просвіта, 2001.-416 с.
7. Володарська Н. Каузометрія як засіб психокорекції// Соціальна психологія. -2004. -№ 1. - С. 110-119.
8. Домашенко О.І. Казка як форма психокорекційного впливу // Психологічна газета. -2006. -№ 21. - С. 5-16.
9. Котко Т.П. Психокорекційна діяльність практичного психолога з формування сприятливого психічного клімату в колективі школярів //Педагогіка і психологія. -2002. -№ 1-2 . - С. 163-169.
- 10.Лебедева Л. Арт-терапия детской агрессивности // Начальная школа. - 2001. -№ 2. - С. 26-30.
11. Линде Н.Д. Коррекция фобий методом эмоционально-образной терапии // Вопросы психологии. -2006. -№ 2. - С. 68-79.
12. Моляко О.В. Психокорекційні стратегії деформацій я-образу зовнішності в юнацькому віці // Практична психологія та соціальна робота. -2004. -№ 6. - С. 78-80.
13. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2004.-512 с.

14. Пеньковська Н.М. Групова психокорекція у роботі з молодшими школярами // Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№ 9. - С. 72-74.; № 10. - С. 60-72.
- 15.Пилипенко Н.М. Динамічні перетворення у мотиваційній сфері осіб із підвищеною тривожністю під впливом психокорекції// Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№ 6. - С. 49-58.
- 16.Пилипенко Н.М. Динамічні перетворення у мотиваційній сфері осіб із підвищеною тривожністю під впливом психокорекції// Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№ 7. - С. 62-63.
17. Современный психологический словарь / сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – М.: АСТ; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007.- 490 с..
- 18.Шебанова С.Г. Психокорекція агресивної поведінки //Педагогіка і психологія. -2000. -№ 3. - С. 15-23.
19. Шестопалова О. Адекватна поведінка підлітків: сутність та можливості психокорекції// Рідна школа. -2000. -№ 9. - С. 27-30.
- 20.Як допомогти сором'язливому підлітку: Психокорекційна програма // Психологічна газета . -2005. -12 лютого. - С. 1-32.
- 21.Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: Навчальний посібник. -К.: Либідь, 1996. -262 с.
22. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: Навч.посіб. – К.: Вища школа., 2004.- 679 с.
- 23.<http://psyfactor.org/lybr.htm>

Додатки

Додаток 1

Опитувальник Басса-Дарки

1. Временами я не могу справиться с желанием причинить вред другому.
2. Иногда я сплетничаю о людях, которых не люблю.
3. Я легко раздражаюсь, но быстро успокаиваюсь.
4. Если меня не попросят по-хорошему, я не выполню просьбу.
5. Я не всегда получаю то, что мне положено.
6. Я знаю, что люди говорят обо мне за моей спиной.
7. Если я не одобряю друзей, я даю им это почувствовать.
8. Если мне случалось обмануть кого-нибудь, я испытывал мучительные угрызения совести.
9. Мне кажется, что я не способен ударить человека.
10. Я никогда не раздражаюсь настолько, чтобы кидаться предметами.
11. Я всегда снисходителен к чужим недостаткам.
12. Если мне не нравится установленное правило, мне хочется нарушить его.
13. Другие умеют почти всегда пользоваться благоприятными обстоятельствами.
14. Я держусь настороженно с людьми, которые относятся ко мне несколько более дружелюбно, чем я ожидал.
15. Я часто бываю несогласен с людьми.
16. Иногда мне на ум приходят мысли, которых я стыжусь.
17. Если кто-нибудь первым ударит меня, я не отвечу ему.
18. Когда я раздражаюсь, я хлопаю дверьми.
19. Я гораздо более раздражителен, чем кажется.
20. Если кто-нибудь корчит из себя начальника, я всегда поступаю ему наперекор.
21. Меня немного огорчает моя судьба.
22. Я думаю, что многие люди не любят меня.
23. Я не могу удержаться от спора, если люди не согласны со мной.
24. Люди, увиливающие от работы, должны испытывать чувство вины.
25. Тот, кто оскорбляет меня или мою семью, напрашивается на драку.
26. Я не способен на грубые шутки.
27. Меня охватывает ярость, когда надо мной насмеются.
28. Когда люди строят из себя начальников, я делаю все, чтобы они не зазнавались.
29. Почти каждую неделю я вижу кого-нибудь, кто мне не нравится.
30. Довольно многие люди завидуют мне.
31. Я требую, чтобы люди уважали мои права.
32. Меня угнетает, что я мало делаю для своих родителей.
33. Люди, которые постоянно изводят вас, стоят, чтобы их щелкнули по носу.
34. От злости я иногда бываю мрачен.

35. Если ко мне относятся хуже, чем я того заслуживаю, я не огорчаюсь.
36. Если кто-то выводит меня из себя, я не обращаю на него внимания.
37. Хотя я не показываю этого, иногда меня гложет зависть.
38. Иногда мне кажется, что надо мной смеются.
39. Даже если я злюсь, я не прибегаю к "сильным" выражениям.
40. Мне хочется, чтобы мои грехи были прощены.
41. Я редко даю сдачи, даже если кто-нибудь ударит меня.
42. Когда получается не по-моему, я иногда обижаюсь.
43. Иногда люди раздражают меня своим присутствием.
44. Нет людей, которых бы я по-настоящему ненавидел.
45. Мой принцип: "Никогда не доверять чужакам".
46. Если кто-нибудь раздражает меня, я готов сказать все, что я о нем думаю.
47. Я делаю много такого, о чем впоследствии сожалею.
48. Если я разозлюсь, я могу ударить кого-нибудь.
49. С десяти лет я никогда не проявлял вспышек гнева.
50. Я часто чувствую себя, как пороховая бочка, готовая взорваться.
51. Если бы все знали, что я чувствую, меня бы считали человеком, с которым не легко ладить.
52. Я всегда думаю о том, какие тайные причины заставляют людей делать что-нибудь приятное для меня.
53. Когда на меня кричат, я начинаю кричать в ответ.
54. Неудачи огорчают меня.
55. Я дерусь не реже, и не чаще, чем другие.
56. Я могу вспомнить случаи, когда я был настолько зол, что хватал попавшуюся под руку вещь и ломал ее.
57. Иногда я чувствую, что готов первым начать драку.
58. Иногда я чувствую, что жизнь поступает со мной несправедливо.
59. Раньше я думал, что большинство людей говорит правду, но теперь я в это не верю.
60. Я ругаюсь только со злости.
61. Когда я поступаю неправильно, меня мучает совесть.
62. Если для защиты своих прав мне надо применить физическую силу, я применяю ее.
63. Иногда я выражаю свой гнев тем, что стучу по столу кулаком.
64. Я бываю грубоват по отношению к людям, которые мне не нравятся.
65. У меня нет врагов, которые хотели бы мне навредить.
66. Я не умею поставить человека на место, даже если он того заслуживает.
67. Я часто думаю, что жил неправильно.
68. Я знаю людей, которые способны довести меня до драки.
69. Я не огорчаюсь из-за мелочей.
70. Мне редко приходит в голову, что люди пытаются разозлить или оскорбить меня.
71. Я часто просто угрожаю людям, хотя и не собираюсь приводить угрозы в исполнение.

72. В последнее время я стал занудой.

73. В споре часто повышаю голос.

74. Я стараюсь скрывать плохое отношение к людям.

75. Я лучше соглашусь с чем-либо, чем стану спорить.

Ключ до опитувальника Басса-Дарки

Фізична агресія	1	9 (Н)	17 (Н)	25	33	41(Н)	48	55	62	68		
Непряма агресія	2	10	18	26 (Н)	34	42	49 (Н)	56	63			
Роздратування	3	11 (Н)	19	27	35 (Н)	43	50	57	64	69 (Н)	72	
Негативізм	4	12	20	28	36 (Н)							
Образа	5	13	21	29	37	44 (Н)	51	58				
Підозріливість	6	14	22	30	38	45	52	59	65 (Н)	70 (Н)		
Вербальна агресія	7	15	23	31	39 (Н)	46	53	60	66 (Н)	71	73	74 (Н) 75 (Н)
Почуття провини	8	16	24	32	40	47	54	61	67			

$$OA = \Phi + K + B$$

$$B = O + \Pi$$